

Szilágyi Dezső (1840–1901)

Igazságszolgáltatásunk reformátora

„Ami végre Szilágyi Dezsőt illeti [...] még sokkal rövidebb idő választ el minket az ő nagy alakjától, semhogy felőle elfogulatlan ítéletet hozhatnánk. Annyi bizonyos, hogy amíg élt, egészen a liberalizmusé volt; de ha tekintem az ő nagy tudományát, nagy világnézetét, vaslogikáját, a tapasztalatait és egyháza iránti szeretetét: nem tudom, hogy ha most ülne közöttünk, nem bánta volna-e már meg azt, a mit saját egyháza ellen elkövetett.” Csernoch János, későbbi esztergomi érsek, 1902. február 24.

Szilágyi Dezső Nagyváradon született 1840. április 1-jén. Apja, Szilágyi Lajos, a város tekintélyes és jómódú ügyvédjeként dolgozott, és az ő példája nyomán lépett jogi pályájára a későbbi politikus. Anyját Lukács Annának hívták. Szilágyi Dezső három testvére közül Ete vált még híres személlyé, mivel kolozsvári szemészprofesszor lett. A későbbi miniszter középfokú tanulmányait a nagyváradai premontrei kanonok főgimnáziumban folytatta. Szilágyi zárkózott természet volt, sokat olvasott. Az otthonról hozott egyenes, megtörhetetlen kálvinista jellemet a katolikus gimnázium nem változtatta meg és a fegyelmezett életvitel Szilágyi egész jövőjét meghatározta; amint egy diáktársa írta: a puritán, szerény kis családi ház bensősége, komoly szelleme kísérte és termékenyítette lelkét és agyát. Az élet külsőségeire egész életében soha nem adott semmit, így arra sem törekedett, hogy megházasodjon.

Az érettségit követően jogi tanulmányait Bécsben kezdte meg, majd Budapesten folytatta; már húszévesen kitűnő szónokként és erős vitázóként ismerték. Tekintélye oly nagy volt, hogy az akkor alakult jogász-segélyezőegyesület egyhangúlag őt választotta első elnökévé. A 60-as évek első felében ügyvédi gyakorlatot folytatott s a fővárosi társaságokban szívesen látták a rendkívül szellemes, nagy olvasottságú fiatal ügyvédet, ki akkorra már publicistaként is jól csengő nevet szerzett magának. Az ifjú jogász a Kemény Zsigmond szerkesztette Pesti Napló rendszeres cikkírója volt. Amikor 1867-ben megalakult a magyar igazságügyi minisztérium, annak vezetője – Horvát Boldizsár – hívta titkárrul maga mellé a minisztériumba.

A minisztériumban kezdő beosztása kodifikátor volt, majd elnökségi titkárrá és miniszteri osztálytanácsossá lépett elő. 1870-ben állami megbízásból Angliába utazott, ahol az igazságszolgáltatási rendszert, valamint az angolszász perjogot tanulmányozta. Hazaérkezvén a politikai életben is aktív szerepet vállalt: 1871-től harminc éven át, haláláig volt az országgyűlés tagja; kezdetben Gyulafehérvár, azután Budapest, végül Pozsony egyik képviselőjeként. Ugyanebben az esztendőben (1871-ben) az új igazságügyi miniszter, Bittó István nagy munkabírású államtitkárt keresett. Két jelölt volt: a később büntetőjogi kódexéről híressé vált Csemegi Károly és Szilágyi. Bittó ekkor Csemegit választotta, nem utolsósorban mivel Szilágyi nehezen irányítható, nagyra törekvő személyiségű, így nem alárendelt hivatalnoki habitusú férfi volt. Ekkor kapta „a Nagy Cséplőgép” gúnynevet, mivel a jogszabály-tervezeteket sokszor visszaküldte további kodifikációs munkára. 1874-ben a budapesti egyetemen a közjog és politika rendes tanára lett, megkezdve kiemelkedő egyetemi oktatói és kutatói pályáját is.

Szilágyi első országgyűlési beszédére 1872. február 27-én került sor, és már ekkor kitűnő szónokként tekintettek rá. Tisza Kálmán kijelentette: „*Szilágyi Dezső beszédét én nagy figyelemmel hallgattam, és ha a magyar képviselőházban szokás lenne feltett kalappal ülni, kalapot emeltem volna*”.

A kiegyezést követő években Szilágyi a Deák-párt tagja volt, majd az 1875. évi pártfúzió idején a Szabadelvű Párt keretében politizált, 1877-ben azonban kilépett a kormánypártból. 1878-tól 1886-ig a részben általa alapított Egyesült Ellenzék (a későbbi Mérsékelt Ellenzék) egyik vezéralakjaként – mint a Tisza Kálmán miniszterelnökkel szembeni konstruktív opposíció szónoka – mondta el országgyűlési felszólalásait például a közös (osztrák–magyar) külpolitikával, Bosznia okkupációjával, a közigazgatási reformokkal és a véderővitával összefüggésben.

1887-ben Tisza Kálmán kérésére visszatért a kormánypártba, majd az igazságügyi tárca vezetésére kérte fel a kormányfő. Kinevezésére 1889. április 4-én került sor, és ezt a pozíciót a soron következő Szapáry-, majd az első Wekerle-kormányban is betöltötte 1895 elejéig. Szilágyi pályájának legtermékenyebb időszaka kezdődött ekkor. A minisztert kiváló képességei mellett nagy munkabírási is jellemezte: nemcsak naphosszat ült a hivatalában, hanem lakására is elvitte az ügyek tömegét: ekként kora hajnaltól késő éjjelig dolgozott.

Az ország egyik legképzettebb jogászáként a miniszter átfogó reformokba kezdett, amelynek főbb elemei: a bírói és ügyészi szervezet reformja (1890), a bírák képzésének fejlesztése (1891), a bírósági ügyvitel, telekkönyvi betétek rendezése (1891–92), a közigazgatási bírászkodás fejlesztése (1896), a magánjogi sommás törvénykezés rendezése (1893), a konzul bírászkodás (1891) voltak. Minisztersége idején a liberális magyar állam legfontosabb jogi intézkedései történtek meg, amelyek közül is kiemelkedő fontosságú volt a polgári anyakönyvezés, valamint ezzel párhuzamosan a polgári házasság és a válás intézményének bevezetése. Ő vitte keresztül a bírói és ügyészi szervezet reformját, előkészítette a bűnvádi és polgári perrendtartás reformját s a polgári törvénykönyv kodifikációját; az ő nevéhez fűződnek az egyházpolitikai javaslatok, főleg az állami házassági törvény. Egyik védelmezője így írt róla 1891-ben: „*Tagadhatatlan, hogy Szilágyi Dezső a legalkalmasabb [...] a magyar igazságügyet a jelenlegi elposványosodástól megmenteni. Teljes és alapos tárgyismerettel bír. Jelentékeny munkaerő, erélyes a kivitelben, szigorú minden irányban, ezen felül, mély tudomány mellett a gyakorlat férfia, [...] teljesen mellőzve a személyi érdekeket, tudománybőségében, meggyőződésből eredő munkát végez.*”

Miniszteri működése, valamint az általa bevezetett reformok komoly viták keretében álltak. A különösen a polgári anyakönyvezés, és még inkább a válás körül kiobbant vita során Szilágyi lett a liberális magyar állam reformjainak legelszántabb, de egyben legképzettebb prókátora. A király előtt is ő volt a reformok legerősebb védője, miközben XIII. Leó pápa és az ultramontán erők nemzetközi vitát folytattak a magyar változtatásokról.

A miniszter elképzelései felekezeti szinten a protestánsok, valamint izraeliták támogatásával, ugyanakkor a katolicizmus részéről ellenkezéssel találkozott. Szilágyi egyik legfőbb célja volt, hogy házasságjogi vonatkozásban az állampolgári jogegyenlőséget és a felekezetek közötti paritást biztosítsa. Az állampolgári jogegyenlőséget szerinte azért kellett megteremteni, mert nem tűrhető, hogy a polgárok egymástól eltérő felekezeti jogok uralma alatt álljanak. Céljait azzal érte el, hogy az állami anyakönyvezés során a vallást és a felekezeti hovatartozást nem vette figyelembe. A törvény struktúrája és szelleme azonban

egyértelműen a protestáns felfogást emelte törvényerőre, különösen a házasság felbonthatóságát érintően. Szilágyi ráadásul meg akarta szilárdítani a házasság intézményét és habár módot akart adni a házasság felbontására, mégis szigorítani akarta annak feltételeit. Egyik beszédében így fogalmazott: *„a szigorúbb felfogást fogadtuk el és az a jogrend, amely ebben a törvényjavaslatban le van fektetve, jelentékeny szigorítást foglal magában a jelenlegi jogállapothoz és jogszabályokkal szemben”*. Szilágyi ezt a felfogását arra alapította, hogy az új törvény előtt a házasságot felbontani kívánó katolikus fél egyszerűen áttért valamelyik olyan vallásra, amely pl. az „engesztelhetetlen gyűlölet” bontó okát ismerte és így egész könnyen el tudott válni, hiszen ez a bontási ok egyéni érzelmen alapul.

A Wekerle-kormány bukásakor, 1895-ben megvált tárcájától; emberi nagyságát mi sem bizonyítja jobban, hogy a súlyos egyházpolitikai küzdelmek során bekövetkezett igen sok támadás miatt, egyben megrendült reputációja végett Wekerléhez így írt: *„Tekintettel azokra a szállongó hírekre, hogy a válság megoldása tisztán személyi kérdés miatt húzódik, és ez a személyi kérdés én vagyok, felkérlek, tekints el teljesen az én személyemtől, nézd egyedül az elvet, amelyről szó van, s járj el az elv érdekében legjobban belátásod szerint.”*

Szilágyi Dezsőt 1896-ban a Képviselőház elnökévé választotta, és ekkor kiemelkedő szerepet játszott a millenniumi ünnepségek idején, amikor a magyar országgyűlés nevében ő köszöntötte a Budapestre érkező királyi párt. 1898-ban az obstrukció miatt, amelyet nem volt hajlandó házszabályellenesen letörni, lemondott. Ekkor pályája során másodszor kilépett a Szabadelvű Pártból, de Bánffy Dezső miniszterelnök 1899. évi bukása után visszatért.

A politikus a református egyház elkötelezett hívének és támogatójának számított. A 19. századi racionális protestantizmus markáns képviselője volt, aki a Biblia idézésében teológusokat is felülmúlt, ugyanakkor vallási, felekezeti elfogulatlansága példászerű a korabeli magyar közéletben. Szilágyi 1876-tól a Dunamelléki Református Egyházkerület világi főjegyzője, 1898. október 15-től pedig főgondnoka volt. Kálvinista lelkén viselte nemcsak a saját egyházkerületének ügyeit, hanem az egész magyar protestantizmusét is. Az egyházkerület anyagi helyzetének javítására messze ható terveket szőtt, de korai halála megakadályozta azok véghezvitelében. Két konventi és három egyházkerületi ülésen vehetett részt.

A miniszter korpulens ember volt, aki különösen szerette a jó lakomákat: mindennek következtében érelmeszesedési gondok jelentkeztek. Bár egy gyógykúra révén sikerült fogynia, és jónak tűnt állapota, 1901. július 31-én holtan találták lakásán. Politikusi működésének jelentőségében nem meglepő, hogy Szilágyi halála mély gyászt váltott mind világi, mind református körökben. Az egyik nekrológ így foglalta össze a miniszter munkásságát: *„Maga a nemzet áll gyászban legnagyobb fia ravatalánál. Kétszeresen fájdalmas e gyász a magyar református egyházra, s abban különösen a dunamelléki egyházkerületre, amely a megboldogultban főgondnokát és örök büszkeségét veszítette el. Meghalt a bölcs vezér és a szeretetben erős kormányzó; Sión leánya mély gyászban kesereg és fájdalommal zokogja erőssége összedőltné: „jaj nekünk, mert elesett a mi fejünknek koronája!” Halhatatlan volt már életében. Szellemóriássá nőtt a magyar közélet küzdelmeiben, a melynek 1871 óta minden nevezetesebb mozzanata és eredménye az ő nevével a legszorosabb kapcsolatban áll. Ismeretei, tudománya széles látköre a legkiválóbb tudósok sorába emelték; hatalmas esze, a tudomány, szónoklat és vitatkozás csillogó és félelmes fegyverzetének birtokában a bámulat tárgyát képezte kortársainál. Puritán jelleme, erkölcsi*

szigorúsága, sziporkázó szelleme feltétlen tiszteletet biztosítottak számára mindenütt.” Egy másik megemlékező pedig így fogalmazott: „[Szilágyiban] láttuk államéletünk egészséges fejlődésének biztosítékát. Református egyházunk viszonyainak rendezését nagy részben az ő lángelméje munkásságától vártuk. Most, mikor szemei örökre lezáródtak, méltán lopózik lelkünkbe a félelem, hogy a válságos politikai helyzetben és egyházunk nyomasztó helyzetében nem következik-e ránk nagyobb csüggedés, a melyben akaraterőnk csökken, kitartásunk meglazul, veszedelmet hozva féltett intézményeinkre. Ha az isteni Gondviselésbe vetett hittünk és a múlt fenséges példái nem bátorítanak, valósággal kétségbe eshetnénk. De bízunk az Örök Igazság győzedelmében. A magyar protestantizmus erejét csak növelik a megpróbáltatások, nagy fiai életének tanulságai fokozzák a most kétes reménységet és egy szebb jövő boldogságával biztatnak.”

Szilágyi Dezső munkássága élénk vita tárgyát képezte a Horthy-korszak során. Mivel a politikus a hazai liberalizmus vezető alakjának számított, döntő szerepet tulajdonítottak neki a politikai irányzat vadhajtásaiban, és különösen az 1918–19. évi forradalmak *nolente volente* előkészítésében. Életét és munkásságát egyik katolikus bírálója 1935-ben ekképp összegezte: „Mondanunk sem kell talán, hogy Szilágyi Dezső nekünk nem ideálunk; működését sokkal inkább károsnak, mint hasznosnak ítéljük hazánkra nézve, de azt el kell ismernünk, hogy sokszínű, nagyon mély tehetséggel megáldott ember volt, aki más világnézeti környezetbe születve vagy belenevelkedve, még helyes irányba zökkenthette volna a magyar sors forradalmi mocsarak felé rohanó szekerét”.

Szilágyi a magyar liberális állam feltétlen támogatója és szószólója volt: éthosza a 19. századi normáknak megfelelően morális tartalommal is bírt: „a törvényhozásban minden reformot, így a házasságjog reformját is a közjó, hazánk és nemzetünk közérdekei szempontjából kell megítélni és a szerint dönten”.

A polgári házasság bevezetésekor egyértelműen deklarálta: „afölött, hogy van-e ehhez joga az államnak, vagy nincs, vitába nem ereszkedem. A teológiai és az államjogi álláspont között e tekintetben kiegyenlíthetetlen ellentét van. Éppen ezért én [...] ragaszkodom ahhoz a tételhez, [...] hogy polgárainak kötelező jogrendjét minden téren a jogviszonyoknak az állam és egyedül az állam van jogosítva meghatározni”. [...] : „A nemzet erkölcsi felfogásának kell minden állami intézményt áthatni. A családjog és különösen a házassági jog terén a jogi és erkölcsi elemeket magában a törvényben kell egybefoglalni. A nemzet erkölcsi felfogásának magában a házassági jogban, annak minden egyes szabványában érvényre kell jutni. Csak így érhető el, hogy az állami életnek erkölcsi oldala, mint a jogi élettel összeforrt és elválaszthatatlan, a házasságjog terén minden egyes honpolgár jogi és erkölcsi öntudatában éljen.”

Fontos hangsúlyozunk, hogy Szilágyi szabadelvűsége köszönőviszonyban sem állt a mai liberalizmussal, ahogy a Budapesti Hírlap publicistája fogalmazott: „Szilágyi szabadelvűsége így nem az a végzetes jelszó volt, amely egyoldalú, pártos [...] párturalmat jelent, hanem az a magyar szabadelvűség, amelynek udvara bölcsesség, mérséklet, jogtisztesség, történelmi folytonosság, méltányosság, igazságosság, humanizmus, szabadságszeretet és az alkotmány szeretete”. A parlamenti viták retorikai hőseként és a modern polgári jogállam következetes, racionális építőjeként Szilágyi Dezső a személyességre és szóbeliségre alapozott hagyományos magyar politikai kultúra nemzeti liberális korszakának Deák mellett egyik legnagyobb hatású képviselője volt, akit kortársai – Mikszáth Kálmántól Eötvös Károlyig –

szinte kivétel nélkül nagyra értékelték, mégis később szinte teljesen elfeledték és kihagyták a magyar történeti emlékezetből.

Jellemét, habitusát mi sem foglalja össze jobban, mint egyik nekrológjának szerzője: „*A politika durva mesterség és Szilágyi nem volt mézes szavú ember. Egyénisége sokoldalú volt és mégis egységes. Mindent összevéve: tökéletes férfiú volt*”.

Ligeti Dávid

Szemelvények Szilágyi Dezső beszédeiből

Szilágyi első közéleti beszéde, amelyet az ún. októberi diploma kiadása idején tartott (1860. október)

Nem ismerünk és nem akarunk mást, mint a mi alkotmányunkat, úgy amint a negyvennyolcas törvényekbe van fektetve. Vaksággal vagytok megverve, hogy nem tudjátok, vagy nem akarjátok látni, hogy épp ezeket a nagy vívmányokat akarják eltörölni? Mit csináljunk mi egy udvari kancelláriával, mikor már felelős minisztériumunk volt? Alattomos módon vissza akarnak térni 1847-re és bele akarnak bennünket csalogatni a centrál parlamentbe. Nem, ez nem alkotmány. Ez merénylet ellenünk. Egyetlen igaz magyar sem fog lépre menni.

Programbeszéd pozsonyi választóihoz (1887. okt. 20.) IV. 82–83.

Az újabb időben Magyarország társadalmában, de politikai intézményeiben is a reakció egy neme állott elő. Értem ezalatt, hogy a fejlődésnek az az aranyfonala, amely az 1848-iki reformokból indult ki, félbeszakadt és visszaeséseket mutat fel. [...] Eljött az idő, hogy ebből a tespedésből lassanként bár – mert még sok a lenyűgöző erő – kibontakozzunk. Már is jelek mutatkoznak, mintha a közérzés nagyobb előszeretettel és bizalommal fordulna ez irány felé; és ha a nemzet erejére apellálunk, ennek erőteljes fellendülését intézményeink és társadalmunk demokratizálása nélkül én nem várom. Kormánypolitikával és törvényhozással mindent tenni nem lehet. [...]

A Szabadelvű Párt ma roppant többségben van; ne sablonokhoz térjen vissza, de legyen hű hivatásához és legnemesebb tradícióihoz. [...] A polgárság befolyása abban az arányban fogyott, amint a szabadelvű eszmék uralmukat az államban és a kedélyek fölött elvesztették, és abban az arányban emelkedett, amely arányban ezen eszmék hatalmukat és befolyásukat újra visszanyerték.

Levél pozsonyi választóihoz, 1889. ápr. 20. (IV. 157–158.)

A jog egysége hatalmas kapocs és fenntartó erő az államra nézve; de csak akkor, ha az állampolgári egyenlőségnek megfelel, ha nem a különbségeknek ad jogi szentesítést, ha nem tart fenn jogi válaszfalakat az állampolgárok közt, de a különbségek fölé emeli s érvényre juttatja az állampolgári egyenlőség tudatát, az egybeforrottság érzetét, és ha ez az elv érvényesül a törvények végrehajtásában és érvényesül az állami működés jótékonyágában való részvételben is. Valahányszor válságos időket élt a nemzet, valahányszor nagy nemzeti erőfeszítésekre kellett hivatkozni, a jogegyenlőség és a törvényesen biztosított szabadság eszméi voltak azok, melyekre támaszkodtunk, ez volt az erőnek az a forrása, melyből

merítettünk. Marad ez ezentúl is, de csak úgy, ha összeegyeztetjük államunk erős szerkezetével. [...]

Nincs nemzet, amely jobban szeretné a politikai szabadságot, mint a magyar; nincs nemzet, amely kényesebb volna arra, hogy fölötte csak törvényes uralom gyakoroltassék. A politikai szabadságnak és az uralomnak egyaránt törvényesen meghatározottnak kell lennie. [...]

A szent korona, mint a magyar államnak és alkotmányának jelképe, századok óta nem volt kifejezőbb, mint amióta felséges uralkodónk fején ragyog. [...] Nemzeti politikánk hagyományos elvének kell lennie: az egyetértés aranykapcsát sértetlenül fenntartani.

A liberalizmusról, képviselőházi felszólalás, 1894. február 22. (II. köt. 315.)

Volt szerencsém, Tisztelt Ház, egész nyíltsággal megmondani, hogy én hazafira és törvényhozóra nézve elsőnek tekintem azt, hogy az államnak, hazájának nagy érdekeit, hazájának nagy szükségait a legmagasabb döntés mértékéül elfogadja. De, T. Ház, a politikai életben ez nemcsak nem zárja ki, hanem egyenesen megengedi, sőt megkívánja azt, hogy egy javaslattal szemben való állásfoglalásnál a szabadelvűség alapelvei, szempontjai is komolyan szóba kerüljenek. [...] Magyarországnak sorsa, fejlődése, sőt jövője azzal van szoros kapcsolatban, hogy a szabadelvű eszmék és alapelvek életető, egyesítő és fenntartó erejét be tudja-e vezetni a nemzet vérébe és életének lüktetésébe, és vajon, amelyekre annyiszor hivatkoztunk a nehéz napokban, és amelyek a nemzetnek mindig erőforrásul bizonyultak be, vajon ezen elveknek politikai magatartásunk megfelelt-e? Mi országunk és nemzetünk fennállását és jövőjét a szabadelvű intézményektől és alapelvektől elválasztani nem tudjuk.

Szilágyi álláspontja a polgári anyakönyvezésről, főrendiházi felszólalás, 1894. május 7. (II. 426–427.)

Abban a meggyőződésben élek, méltóságos főrendek, hogy ha nem akarjuk azt, hogy vitatkozásunk meddő legyen, azaz még azt a fokát is a megnyugtatságnak ne hozzuk létre, amelyet egymás meggyőződését, kölcsönösen tisztelő politikusok mindig létrehoznak, ha meg akarják egymást érteni, az első és fődolog az: tisztán érteni ezen törvényjavaslat álláspontját. A törvényjavaslat azon alapul, hogy századok óta ugyan lassan, de ma már elvitázhatatlanul megérlelődött egy reform Magyarország állapotában és ez abból áll, hogy az államnak polgári kötelező rendjét az anyakönyvvezetés és a házasságjog terén az egyház rendjétől külön kell választani. Hogy szükséges és helyes-e ezt tenni, abban a vélemények különbözhetnek. A kormány előterjesztése kimerítőleg tartalmazza azokat az okokat, amelyeknél fogva kikerülhetetlen ez a szétválasztás; ezeket igen röviden, utalva a többiben az általános indokolásra, összevonom. Szükségessé teszi a szétválasztást az, hogy Magyarországon a házassági viszonyba rendet, biztosságot behozni és ennél fogva annak szilárdságát megteremteni másképp, mint egységes állami házasságjoggal és bíraskodással nem lehet. Ez egy magas követelmény a törvényhozóhoz és ezen javaslat ellenzői még mindig tartoznak annak a módnak kimutatásával, hogy lehetne-e célt másként elérni. Mert, méltóságos főrendek, nem elég csak a házasságjogot szabályozni; nem elég a kutató szondát feltenni a törvényjavaslatra és konstatálni, hogy itt vagy ott, egyik vagy másik egyház hitelveivel nem egyez meg. Ez nem megoldása a problémának. A problémát úgy kell megoldani, hogy a házasságjog tisztán és szigorúan biztosítsa azt, hogy az állampolgárok ne válogathassanak többféle jog és bíraskodás között, kiválasztva azt, mely egyéni

törekvéseiknek kedvezőbb. Magyarország nagy közjogi vívmánya, a polgári jogegyenlőség sértve ne legyen; a vallási és lelkiismereti szabadság biztosítva legyen a maga terén és mindenek felett az állami souverainitásnak az az elve, hogy ugyanazon területen a polgári jogviszonyok kötelező rendjét az állam és csakis az állam határozza meg azon nagy parancsoló szükség, melynek nyomása alatt mindnyájan állunk. Mindez abban a fenséges eszmében nyilatkozik, hogy azt a nagy összekapcsoló és összeforrasztó erőt, ami a közös jogintézmények létesítésében áll, megtegyük a magánjog és annak legfontosabb részén, a házasságjog terén is. Szabályozza az állam minden polgára számára a házasság jogi rendjét, védjen meg mindenkit egyenlően házassági viszonyában és családi állásában. Ezek az okok. És, méltóságos főrendek, én nem hiszem, hogy az egységes házassági jog, még pedig állami jog nélkül és jurisdictio nélkül ezeknek a kívánalmaknak eleget tudnánk tenni. Afölött, hogy van-e joga ehhez az államnak vagy nincs, vitatkozásba én nem ereszkedem. A theologiai álláspont és az államjogi álláspont között e tekintetben kiegyenlíthetetlen ellentét van. És éppen azért én, ki az államot kötelességemhez és meggyőződésemmhez képest híven képviselni akarom, ragaszkodom ahhoz a tételhez, amelyet ma minden állam kivétel nélkül, a meddig a civilisatio terjed, vall és törvényhozásában tanúsít, hogy polgárainak kötelező jogrendjét minden terén, a jogviszonyoknak az állam és egyedül az állam van jogosítva meghatározni.

Az egyházpolitikáról. Képviselőházi felszólalás, 1892. november 23. (II. 220–221.)

Aki ismeri azokat a nyilatkozatokat, amelyek ezen oldalon történtek az egyházpolitikai kérdésekben, egyebek közt — ha meg méltóztatik engedni — az enyémet is, azok tudni és látni fogják, hogy az, ami a törvény által ma javaslatba hozott, nem egyéb, mint természetes kifejlődése, az események által rohamosított kifejlesztése azoknak az elveknek, a miket kimondtunk és nyíltan hirdettünk. Hiszen kérem, midőn az mondatott itt, hogy a 68-iki törvény módosítására a kormány semmi indítványt nem tesz és ilyenmő indítványt el nem fogad, az szólott a kérdés akkori állására, a kormány által akkor ajánlott megoldásra, de maga a határozati javaslat indítványozója utalt arra, hogy az esetben, ha az egész vonalon reformok hozatnak be, lehető egy más álláspont. Igen, maga az indítványozó beszédében célzott rá, méltóztassanak utána nézni. Igenis illet nagyon jó elhallgatni, nagyon jó rá nem emlékezni, hanem nagyon nehéz a tényekkel szemben egy valótlan állítással előállani. Én magam is beszédemben célzottam a jövő fejlődés irányára; melyre oly viszonyok előállottak, azt hiszem, ebben egyetértünk a túloldallal, utaltam arra, hogy az államnak és egyháznak két téren, tudniillik az anyakönyvvezetés és a házassági törvényhozás terén körei szét fognak válni. Ez mindenütt egy történeti fejlődés volt, minden államban, ha nyugat felé mennek, sőt még kelet felé is, a dunai tartományokban a legtöbb államban. Minél inkább kell megfelelni az államnak annak a kötelességnek, hogy minden állampolgára számára hit és nemzetiségi különbség nélkül egy közös jogot alkosson, minél kevésbé lehetséges az államra nézve az, hogy ebben a közös jogban egyes felekezeti különbségeket elvekként felvegyen. [...] Így szükségképpen előáll az anyakönyvvezetés, mint a házasságjog terén az állami és egyházi körnek elkülönítése és a valódi szabadság elvének érvényre emelése, hogy úgy az állam, mint az egyház a maga terén teljesen szabadon mozoghasson.

A polgári házasságról. Képviselőházi felszólalás, 1893. március 17. (II. 277–279.)

A házasság megkötésének kötelező polgári formája tekintetében, vagy helyesebben a polgári házasságra nézve még két aggodalom igen nyomatékosan fejtetett ki. Azt mondták, hogy megfosztja az államot, helyesebben a keresztény polgárokat keresztény érzelmeiktől, elidegeníti őket vallásuktól és egyházuktól. Ennek bizonyosságát két jelenségben vélték felfedezni. A meg nem keresztelt gyermekek számának szaporodásában, és azon házasságok számának emelkedésében, melyeknél az egyházi megkötés elmaradt.

Elidegenednek az egyháztól? Miért? Mert az állam nem gyakorol kényszer. Nem kényszerít a keresztelésre. Nem küldi a híveket az egyház elé a házasság megkötése végett. Tehát, mert az állam kényszere mellőztetik, ez gyengíti meg a kereszténységet! Én minden egyház legjobbjaival, akiknek műveit ismerem, felelek erre. Azok azt mondják, hamis és tévtan az, amely azt állítja, hogy az állami kényszer akár hasznára van, akár szükséges a kereszténységnek. Hiszen a legjobb esetben is csak egy külső állapotot teremtettem. Nem szünteti meg a bajt, csak elfedi. És ha a kényszer megszűnik, a már létező, a valódi bajok kiderülnek, és azt hiszik, hogy azok újból keletkeztek. Én azt hiszem, hogy ha a kényszer megszűnik, minden egyház fog nyerni bensőségben, abban, ami neki igazi ereje és kell, hogy igazi kincse maradjon, t. i. hogy hívei ragaszkodása önkéntes és valódi. Ne adja cserébe az egyház e helyzetét soha azon kétes értékű világi kényszerért. Ha nincs kényszer, kettőzött buzgósággal kell működni, és hívei ragaszkodásának van igazi értelme, van igazi becse. Ha e kettő között a világi kényszer választja, azt az egyházi élet igazi kincsével, a bensőséggel és őszinteséggel igen drágán fizeti meg.

Támogatva van ez ellenvetés, és ezzel végzem felszólalásomat, a statisztikai adatokkal. Némi reluctanciával nyúlok ehhez, mert megvallom, a statisztikai adatok bizonyító erejét csak akkor ismerem el, ha azokat minden oldalról megvilágító kritika kíséri. Nem hivatkoztak Franciaországra, Belgiumra, ahol ma már még az egyházi körökben sem kételkednek, hogy a vallásos érzület bensőségének s magának az egyháznak a kötelező megkötési forma behozatala éppen nem ártott.

Az állam és egyház szétválasztásáról. Képviselőházi felszólalás, 1893. március 17. II. 280–281.

Hogy az állam a maga jogrendjében bármely felekezet dogmáihoz alkalmazkodjék, azt kívánni lehetetlen, talán senki nem is követeli. Az államnak a maga magánjogi és közjogi rendjét saját szükségai, saját érdekei, saját viszonyai szerint függetlenül kell meghatároznia egyoldalú felekezeti nélkül; de azért az államnak sem intézményeiben, sem intézményei kezelésében ne legyen vallásellenes tendenciája. Mert szabadelvű intézményeket egy feltétel alatt a legnagyobb békekességgel és harmóniával lehet a vallás tekintetében kezelni, és ez a feltétel az, hogy az egyház is ugyanezt az álláspontot foglalja el. Hogy az egyház is át legyen hatva attól, hogy a civilis [polgári] intézmények káros; vagy jó hatása az egyház erkölcsi életterére nemcsak az államtól, de attól is függ, hogy az egyház is miképp akarja a harmóniát a polgári békét és az összeférhetőséget. Ezek az intézkedések szükségesek és jók, károsakká egyes vonatkozásaikban válhatnak, ha innen vagy onnan erővel el akarják őket természetes hatásuktól téríteni. A kormánynak én azoknak, akik ezen intézkedéseket létre akarják hozni, ez nem szándékuk, és meg vagyok győződve, hogy a kezelésben is így lesz? Higyünk és reméljük, hogy az egyház el fogja hagyni azt az exkluzív és kevésbé türelmes álláspontot, melynek memorandumában kifejezést adott, és akkor uraim, egész nyugalommal lehet a jövő

elé nézni. Ez az oka, amiért a kormány nem a facultatív, hanem az obligatorius [kötelező] megkötési formát választotta.

Szilágyi beszéde képviselőházi elnöksége elfoglalásakor. Pesti Napló, 1901. aug. 1. 6.

A rám bízott hatalmat, mely a Háznak hatalma, amelynek orgánuma vagyok, pártatlansággal fogom kezelni, hogy a Háznak élő rendje mindenkit biztosítson jogai élvezetében, minden egyes képviselőt – kisebbséget és többséget egyaránt – védjen és biztosítson alkotmányoszerű hivatása teljesítésében.

Szilágyi beszéde a református főgondnoki tisztség átvételekor. Pesti Napló, 1901. aug. 1. 7.

Az egyház legüdösebb hagyományai közé tartozik, hogy a polgári és politikai élet céljai és különbségei a teljes együttműködést az egyházi téren nem gátolják. Az összetartásra most annyival is több indok van, mert a vallás- és lelkiismereti szabadság követelményeinek megvalósítása folytán a verseny az egyházak között, ha nem is nagyobb, mindenesetre nyíltabb és korlátlanabb. Az egyháznak első sorban saját erejére és saját forrásaira kell támaszkodnia. Ettől való nagymérvű eltávolodás határozottan az egyház gyengülésére vezetne, Azt, hogy az állam feladatai teljesítésében egyházunkat is segítse, méltán igényeljük; jogunk is van hozzá, törvényeink s az egyenletes elbánás elvénél fogva. Elfogadjuk a segítyt s a törvényhozásnak meg is köszönjük. De senki sincs kételyben az iránt, hogy sok lényeges, amit vártunk s amit jogosan igényelhetünk, még nincs megvalósítva. Távol legyen tőlünk minden önhiúság, vagy dicsekvés, hogy mi jobbak, vagy különbek vagyunk, mint mások. Azt az egyet azonban kiemelhetem, hogy hazánk és az egyház iránti kötelességeink soha összeütközésbe nem jöttek.

(Ahol más forrást nem tüntettünk fel, ott az idézetek forrása: Szilágyi Dezső beszédei. Budapest, Athanaeum, 1906–1913. I–IV. Kötet)